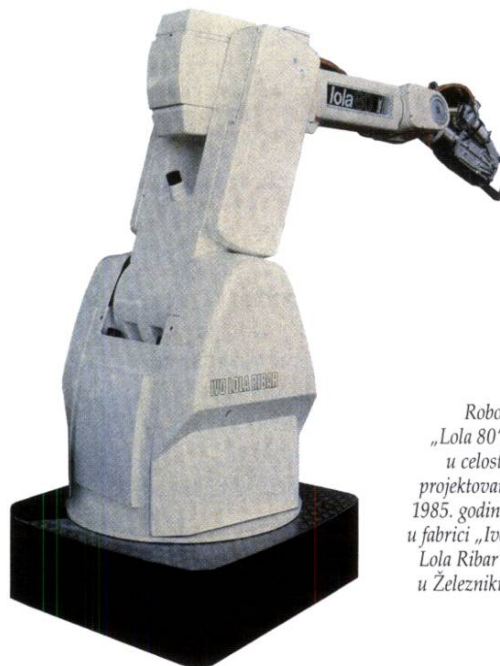

KAKO JE ZA NEKOLIKO DECENIJA POTPUNO PROMENJENA „KRVNA SLIKA“ SRPSKE PRIVREDE

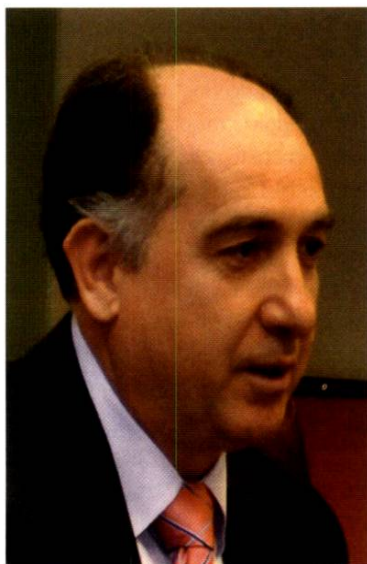
Roboti koje su pojeli skakavci

Srbija danas ima više nego tri puta manje industrijskih radnika nego 1990. godine. Dim iz fabrika, pune proizvodne hale i tada savremenu opremu zamenile su filijale poslovnih banaka, osiguravajuće kompanije, raznorazne agencije za sve i svašta. Dakle, za samo nekoliko decenija, industrija i privreda pretvoreni su u "buvljak" uslužnih delatnosti

Robot „Lola 80“, u celosti projektovan 1985. godine u fabrici „Ivo Lola Ribar“ u Železniku

Robot „Lola 80“, u celosti projektovan i izgrađen u Srbiji, krstari kroz fabriku automobila u Krajevju. Umesto varioca, ova mašina potpuno samostalno formira sklopove noseće strukture automobilskih vrata i to primenom takozvane tehnologije tačkastog zavarivanja. Pre nego što je ušao u proizvodnu halu i počeo da montira automobile, prošao je rigorozne testove svetskih proizvođača za rad u automobilskoj industriji i dobio prilično visoke ocene.

Petar B. Petrović

Iako ova slika danas zvuči kao naučna fantastika, ona se zaista dogodila u našoj zemlji. I to još daleke 1987. godine. Zvuči neverovatno – ali tada je u ovoj fabrici bilo instalirano čak pet ovakvih robotskih mašinerija.

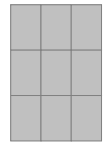
O tome za Magazin Biznis danas svedoči Petar B. Petrović, profesor Mašinskog fakulteta. Kako kaže, robot je u celosti projektovan 1985. godine u fabrici „Ivo Lola Ribar“ u Železniku. Projektant je bio diplomirani mašinski inženjer Mile Bendetić. Bio je to prvi domaći robot, čijim je metalnim „rukama“ sklapao „jugo 45“, koji je u to vreme, takođe, bio čudo automobilske industrije. Zbog svega toga, profesor Petrović smatra da su Srbi industrijska nacija i da je proces dezindustrializacije, koji je počeo devedesetih godina, u potpunosti uništio domaću privredu.

Dim iz fabrika, pune proizvodne hale, tada savremenu mašinu i opremu zamenile su filijale poslovnih banaka, osiguravajuće kompanije, raznorazne agencije za sve i svašta. Dakle, za samo nekoliko decenija, industrija i privreda pretvoreni su u "buvljak" uslužnih delatnosti. Mašine su završile na otpadu, a dobar deo radnika na birou za zapošljavanje. Srbija danas ima više nego tri puta manje industrijskih radnika nego

1990. godine. Čak je i daleke 1960. godine u industriji radilo više ljudi nego danas, podseća Petrović. U našoj zemlji 1990. godine radilo je 1.035.000 industrijskih radnika, a udeo industrije u bruto domaćem proizvodu, odnosno onome što kao privreda stvorimo za godinu dana, iznosio je 30 odsto. Danas ih ima svega oko 312.000, a udeo industrijske proizvodnje u BDP-u opao je na oko 15 odsto, kaže Petrović.

– Ne postoji aktivnost koja toliku dodatnu vrednost daje privredi kao što je industrija. Zbog činjenice da je udeo industrije u BDP-u mali, Srbija mora mnogo da uvozi, jer domaća proizvodnja ne može da zadovolji sve naše potrebe. A o tome koliki doprinos industrija daje ekonomskom rastu najbolje govori primer fotoaparata. Pogledajte, recimo, koliko košta jedan takav proizvod i šta je neophodno da bi se on napravio. Cena po kilogramu takve robe bila bi neverovatno mala, a svega nekoliko sirovina koristi se za njegovu izradu. Ono što se tu plaća je znanje i to podiže cenu. E, to je ta dodata vrednost koju industrija daje privredi – ističe Petrović.

Nije Srbija u to vreme proizvodila samo robote i automobile. Tranzistori, televizori, vozovi, frižideri, fenovi za kosu, avionski motori, šporeti, takođe

su pravljeni u fabričkim pogonima širom bivše Jugoslavije.

Baš zbog toga, a uprkos uverenju koje vlada u javnosti, profesor Petar Petrović je ubeđen da Srbi mogu da naprave brend koji traje godinama. Primer za to su srpski traktori.

– Njih ne možete naći na otpadima, jer oni tamo ne idu. Gase se kad umre vlasnik, a ne kad crkne motor – našalio se Petrović.

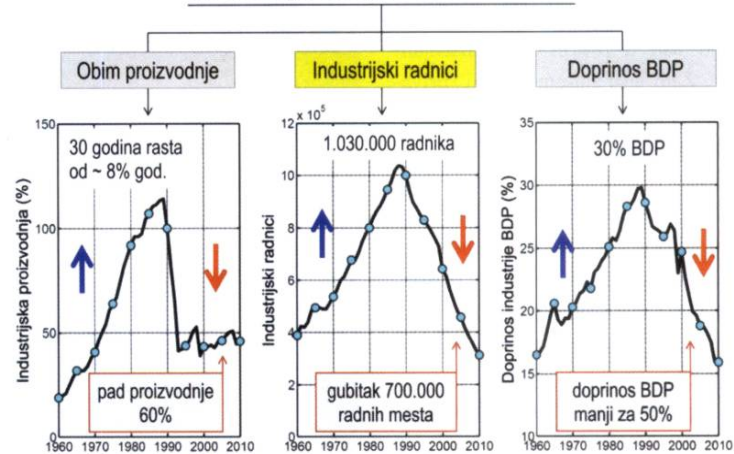
Istorijski posmatrano, Srbija je najdinamičniji razvoj, praćen snažnom industrijalizacijom, zabeležila posle Drugog svetskog rata. Stopa rasta industrije u ovom periodu je iznosila 9,4 odsto prosečno godišnje, tako da je njen obim do kraja sedamdesetih povećan za čak 14 puta. Zato se vreme od 1945. do 1990. godine u teoriji naziva periodom intenzivnog rasta i razvoja, objašnjava profesor Petrović. U tom periodu izgrađena je moćna industrija poljoprivrednih mašina, automobilska industrija, elektronska industrija koja je čak proizvodila i kompjutere, hemijska, industrija građevinskih mašina, ali i prehrambena industrija. Svaki treći dinar u bruto domaćem proizvodu dolazio je iz industrije. Posle toga je, nažalost, usledio period stagnacije i razgradnje koji traje do danas, dodaje profesor Petrović.

– Ako za primer uzmemo samo oblast proizvodnih tehnologija, stanje je takvo da proizvodnja mašina i alatki u Srbiji praktično više ne postoji – konstatuje Petrović.

Ko je kriv što je Srbija od industrijske zemlje postala privreda u kojoj dominiraju pretežno uslužne delatnosti? Prema oceni našeg sagovornika, to je prvenstveno posledica izolacije zemlje tokom devedesetih godina.

– Očigledan je drastičan diskontinuitet u razvoju koji se desio 1989. godine. To je trenutak kada je industrijski sistem Srbije ušao u jedno duboko krizno stanje koje se u svojim osnovama održava do današnjih dana. U protekle dve decenije imamo gotovo nulti rast obima proizvodnje i permanentan pad broja industrijskih radnika. Industrija Srbije se zaglavila u devedesetim i rapidno gubi

Industrija Srbije: 1960 – 2010

... proces stihijske deindustrijalizacije u periodu od 20 godina ...

svoje resurse. Najkritičniji je gubitak ljudskog, odnosno intelektualnog resursa za industrijske tehnologije i industrijski razvoj. Proces stihijske deindustrijalizacije mora da se zaustavi jer on neminovno vodi ka uvećanju siromaštva i socijalnim tenzijama. Srbija mora da pronade način za zaustavljanje ovog procesa, odnosno da krene u obnovu i tehnološki reinženjering svog industrijskog sistema – ubeđen je Petrović. Al-

ternativni scenario, odnosno istrajavanje na postojećoj praksi, nosi ogromne izazove i vrlo ozbiljne rizike, jer je uspešan društveni razvoj jednostavno nemoguć bez zdravog i funkcionalnog industrijskog sistema.

– Privreda Srbije devedesetih je bila hermetički zatvorena. Međutim, uprkos blokadi, mi smo sve do 2000. godine sačuvali i fabrike i radnike, iako smo izgubili tržište. Period suštinske dezin-

OGRAIČENJA ZA NOVI RAST

Ekonomista Vladimir Vučković u studiji „Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije“ takođe ocenjuje da industrija nije dala značajan doprinos tranzicionom privrednom rastu.

„Industrijska proizvodnja je u 2009. bila samo za 2,9 odsto veća nego u 2001. godini, dok je njeno učešće u stvaranju bruto domaćeg proizvoda tokom ovog perioda opalo sa 21,7 na 17,4 odsto. Pomanjkanje intenzivnijeg investicionog ulaganja u modernizaciju opreme i unapređenje tehnologije proizvodnog procesa, s jedne, te nezavršena privatizacija i restrukturiranje preostalih velikih društvenih preduzeća predivačke industrije, velikih javnih preduzeća i infrastrukturnih delatnosti, nedovoljno efikasan proces likvidacije ili stečaja, kao i nedovoljno podsticanje postprivatizacionog restrukturiranja, s druge strane, ključna su ograničenja za stvaranje nove efikasnije privredne strukture“, napisao je Vučković.

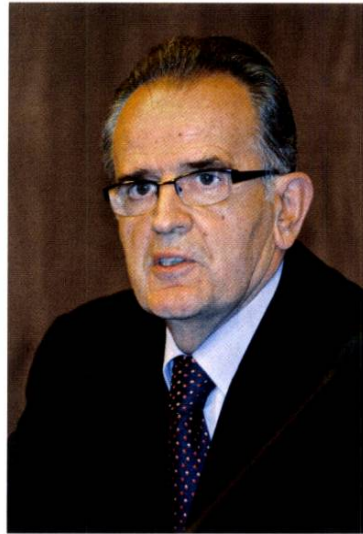

Vladimir Vučković

dustrijalizacije počeo je tek 2000. godine kada su kreatori ekonomske politike svesno ušli u proces dezindustrijalizacije. Zato je u našem slučaju, privatizacija postala likvidacija. Povlačenje industrije je pratio rast usluga, kao ključnog oblika nematerijalne proizvodnje. Na našu nesreću, usluge nisu bile u domenu proizvodnje, čime bi se jačala konkurentnost onoga što je ostalo od industrije. Sve je otišlo u trgovinu i slične neproaktivne sektore – smatra Petrović.

O nepovoljnoj strukturi BDP-a u kojoj dominiraju usluge vrlo često je govorio i bivši guverner Dejan Šoškić. Uprkos činjenici da je bio zadužen za stabilnost finansijskog sistema znao je da kaže kako u Srbiji neće doći do ozbiljnog ekonomskog oporavka sve dok se ponovo ne zadimi dim iz fabrike, a da za to nisu dovoljne samo banke. Isticao je kako to iz njega progovara ekonomista, a ne prvi čovek centralne banke. Takođe je znao da podseti da je Srbija nekada bila industrijska zemlja i da je danas potpuno nezamislivo šta se sve u bivšoj Jugosla-

Nikola Pavičić

viji proizvodilo. Uoči smene, spočitavajući krupnim kapitalistima, Šoškić je napisao kako „privrednici stasali na korupciji nisu u stanju da kupe posrnuli gigant iz metalnog kompleksa, tekstilne industrije ili elektroindustrije i udahnu mu novi život kroz racionalno poslovanje, nove investicije, inovativnost i nastup na svetskom tržištu. Oni nisu

u stanju samostalno da proizvode sofisticiran, nov, konkurentan proizvod i da ga izvoze na svetsko tržište uz profit. Ni nov televizor, ni traktor, ni mašinu za veš, ni fen za kosu... Ništa! Često je njihov najveći privredni domet da u inostranstvu kupe za jedan, a domaćem potrošaču prodaju za dva ili tri dinara“.

Sa njim je, čini se, danas saglasan Nikola Pavičić, počasni predsednik „Tarketa“. Kad je počinjao da radi, Srbija je bila u industrijskom zaletu, a sada naša privreda izgleda potpuno drugačije.

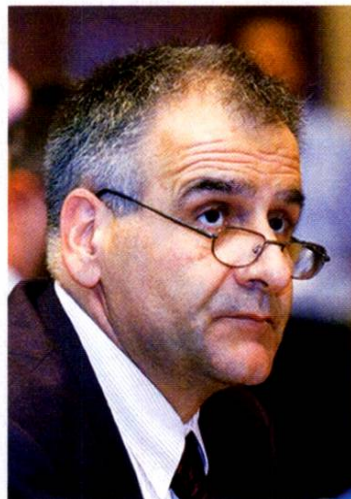
– Objašnjenje je vrlo jednostavno. Decenija u kojoj je zemlja bila u sankcijama, u kojoj smo bili isključeni sa svetskog tržišta i u izolaciji uzela je svoj danak. Tada smo izgubili najvredniji deo kapitala – ljude, odnosno preduzetničku elitu koju smo ranije, ipak, stvorili. Radilo se mimo zakona, propisi su bili stornirani, sistem je birao ljude koji mogu robu da iznesu iz Srbije. Tako se privreda kriminalizovala i tako su nastali privrednici stasali na korupciji. Politička elita iz tog vremena nema alibi za to što je uradila – kaže Pavičić.

STATISTIČKA SLIKA SRBIJE

Šta je, za sve to vreme, beležila zvanična statistika? Kako se za nekoliko decenija promenila struktura bruto domaćeg proizvoda (BDP), odnosno svega onoga što privreda stvori za godinu dana? Prema rečima Miladina Kovačevića, zamenika direktora Republičkog zavoda za statistiku, takvo poređenje je nemoguće napraviti zbog dispariteta u valutama, ali i zbog promene metodologije.

– Naš BDP je sada na nivou od 75 odsto onog iz 1989. godine, a industrijska proizvodnja na polovini tadašnjeg nivoa – kaže Kovačević. Evropska klasifikacija delatnosti uvedena je tek 2005. godine, objašnjava naš sagovornik.

I prema tim podacima vidi se kako se struktura BDP-a u stalnim cenama menjala od 2005. do 2011. godine. Da li zbog krize, ili je nešto drugo uzrok, tek iz tabela koje smo dobili iz Republičkog zavoda za statistiku vidi se kako usluge više nisu onako profitabilne delatnosti kao što su bile pre 2008. godine. U prilog tome govori i podatak da

Miladin Kovačević

su finansijske usluge prvi put zabeležile pad 2011. godine. Istina, reč je o skromnom pogoršanju od 0,1 odsto. Međutim, u poređenju sa 2005. godinom vidi se da je ipak došlo do značajnih promena u ovoj oblasti, jer su tada finansijske usluge beležile rast od 15,6 odsto. Takođe, administrativne, pomoćne i usluž-

ne delatnosti nisu više tako profitabilne kao što su bile.

Pre osam godina u ovoj oblasti beležen je rast od 12 odsto. S dolaskom krize ova oblast je postala sve manje isplativa da bi 2011. godine jedva dostigla rast od jednog procentnog poena. Posustaje i poslovanje nekretninama pa se od pozitivnih stopa rasta polako bliži negativnim. Trgovina je tako 2005. godine porasla za 19 odsto. Međutim, 2011. godine ostvaren je pad od minus 6,5 procenata. Ono što možda na prvi pogled ohrabruje kad se listaju tabele iz statističkih godišnjaka jeste što je poljoprivreda 2005. godine, na primer beležila pad od minus pet odsto. Sedam godina kasnije porasla je za 1,5 procenata. Rudarstvo je 2011. godine zabeležilo rast od devet odsto. Prerađivačka industrija, nažalost, sve ovo vreme vrti se oko nule, što opet govori o stagnaciji ove oblasti. Građevinarstvo je, na primer 2005. godine beležilo rast od 7,9 odsto da bi s krizom počelo naglo da pada. Najveći pad, od minus 19,7 odsto ova oblast doživela je 2009. godine. Ohrabruje to što je 2011. godine ostvaren rast od 10,4 odsto.

Međutim, problem je nastao i posle 2000. godine. Umesto da krenu reforme, kreatori ekonomske politike krenuli su drugim putem.

– Srbija je počela da živi od donacija, pomoći iz inostranstva, od doznaka koje su slali naši ljudi iz inostranstva, prodaje preduzeća... I to je tako trajalo do 2008. godine, dok nije došla kriza i dok ti izvori nisu presušili. Onda je počelo naglo zaduživanje države. Od 2000. pa do danas u Srbiju je stiglo 75 milijardi evra po različitim osnovama, a mi smo imali samo privid boljeg života. Nismo napravili rezove, vlast je od toga bežala. To je od nas stvorilo prezaduženu zemlju, a kreatori ekonomske politike stvorili su privrednike koji su bili okrenuti uvozu, špekulacijama, trgovini, a ne proizvodnji – ocenjuje Pavičić.

Krivac za to je monetarna politika, jer je dinar sve ove godine uglavnom bio

Mirko Todorović

precenjen. Tako je poslovna elita, kupujući valutu u zemlji po niskoj ceni, stvarala bogatstvo na pogrešnim ekonomskim odlukama političara, kaže Pavičić.

VRAPCI I ZAMAJAVANJE

Mirko Todorović, vlasnik konfekcije „Todor“ iz Vrnjačke Banje, kaže da i „vrapci na grani znaju“ kako je Srbija od industrijske postala zemlja sa pretežno uslužnim delatnostima.

– Priče oko reindustrijalizacije sada su samo zamajavanje. Dok ne pročitam da smo zaposlili više radnika nego što smo otpustili, više firmi otvorili nego zatvorili, neću znati da je struktura privrede u Srbiji zaista počela da se menja. Sve dok ozbiljno ne shvatimo državnu birokratiju i ne počnemo da je smanjujemo i dok ne preusmerimo novac koji se u propale firme sipa kao u bunare, nama će biti isto – kaže Todorović.

„Zato su oni investirali u trgovinu, a ne i u proizvodnju i otuda toliki pad zaposlenosti“, zaključuje Pavičić.

M. B.